

GIDS

VOOR MAATSCHAPPELIJK HULPBEToon IN NEDERLAND

IN OPDRACHT VAN DE NEDERLANDSCHE
VEREENIGING VOOR ARMENZORG EN
WELDADIGHEID TER GELEGENHEID VAN
HAAR 25 JARIG JUBILEUM

MET MEDEWERKING VAN
EEN AANTAL DESKUNDIGEN

SAMENGESTELD DOOR
Mr. J. EVERTS

VOOR DE NEDERLANDSCHE VEREENIGING
VOOR ARMENZORG EN WELDADIGHEID UITGEGEVEN
DOOR J. PLOEGSMA, ZEIST / MCMXXXIII

XXII. HULP AAN ONBEHUISDEN, ZWERVERS, LANDLOOPERS EN BEDELAARS.

De hier genoemde personen zijn geen scherp onderscheiden categorieën. De onbehuisden of dakloozen zijn meestentijds wisselend van verblijf en kunnen dan ook zwerver genoemd worden. De landlooper en de zwerver zijn dezelfde namen voor één categorie van personen naarmate men ze uit armenzorg- of uit strafrechtelijk oogpunt beschouwt. De bedelaar is vaak tevens zwerver. Deze verdient uit het oogpunt van armenzorg een afzonderlijke plaats, insoover hij ook een vaste woonplaats kan hebben en dan door de gewone armenzorgorganen het best wordt behandeld. Ik zal hier het woord „zwerver” voor de drie eerstgenoemde categorieën gebruiken, daar het wisselend verblijf dezer personen de hoofdreden is voor een aparte behandeling en voor het speciale karakter der aan hen te verleenen hulp.

Duizende menschen zijn zwerfende. Verreweg de meeste zijn eenlopend, ofschoon niet steeds ook naar den Burgerlijken Stand. De meesten van hen zijn mannen, daar de zwerfende vrouwen uitzondering zijn. Ze zijn zwerfende soms op het gebied van ééne gemeente, anderen in een bepaalde streek, weer anderen door het geheele land, terwijl er zijn, die ver buiten de grenzen gaan. Overnachtende in kleine logementen en slaapsteden, in een schuur of de open lucht, trachten ze hun onderhoud te betalen uit een onbeduidend handwerk, kleine negotie, tijdelijke diensten of seizoenarbeid of door al- of niet vermomde bedelarij en als dat niet lukt, maken ze gebruik van een nachtverblijf in een politiebureau of in de hieronder behandelde inrichtingen of melden ze zich bij de politiebureaux aan om eene veroordeeling tot opzending naar de Rijks-werkinrichting te verkrijgen. Men kent het aantal dezer zwerfers niet. Het enkele duizendtal, dat in Veenhuizen verpleegd wordt, is slechts een kleine fractie van hen; wat men begrijpen kan als men weet, dat een enkele groote Haagsche Toevlucht in de laatste vier jaren ongeveer 4000 verschillende personen opnam en in een langer tijdsverloop 10.000.

Men staat bij de hulpverlening aan zwerfers voor eigenaardige moeilijkheden, die bij de andere armenzorg niet voorkomen. Dit betreft gewoonlijk niet den vorm der hulpverlening, die meestal eenvoudig en minder kostbaar is dan de verzorging van huissittenden. Want ze zijn in hoofdzaak personen, die alleen voor zichzelf hebben te zorgen en geen pretenties hebben wat den aard der ondersteuning betreft. Wat ze in het algemeen noodig hebben, is onderdak, voedsel en werk en dit alles van de eenvoudigste soort. De werkverschaffing is voor hen het aangewezen middel en zonder deze kan een zwerferszorg nooit volmaakt zijn. En die werkverschaffing brengt niet die groote moeilijkheden en kosten, die we van de sociale werkverschaffing kennen. Looneischen kunnen de zwerfers niet

stellen en het eenvoudigste werk is voor hen licht passend werk; de opbrengst van de werkverschaffing maakt in verschillende inrichtingen een belangrijk deel der inkomsten uit. De moeilijkheid van het zwerfersprobleem hangt dan ook niet samen met hunne behoeften, maar met verschillende andere omstandigheden, waarvan ik de voornaamste zal noemen.

In de eerste plaats bestaat een burgerlijke armenzorg, die voor andere armen tegenwoordig de overgrootste bron van steunverlening is, voor de zwerfers niet of nagenoeg niet dan in een primitieve vorm, die den naam van armenzorg niet kan verdienen. Hieromtrent hierachter bij de Wetgeving. Dientengevolge drukt die zorg vrijwel geheel op de bijzondere instellingen. En dit ondanks het feit, dat de zwerver een object van armenzorg is, dat zich, hetgeen begrijpelijk is, niet in de eerste plaats in de sympathie van het publiek mag verheugen, zoodat het bijeenbrengen van middelen voor dit doel niet gemakkelijk valt.

Vervolgens levert eene moeilijkheid op de groote differentiatie van de zwerfersbevolking en de degeneratie onder hen. Het zijn in het algemeen — althans in normale tijden — de mislukten uit de maatschappij, die op straat komen, hetzij ze door slechte aanleg, verkeerde opvoeding of wat dies meer zij nog nimmer in een geregelde positie aan het maatschappelijk leven hebben deelgenomen, hetzij ze later door wegvallen van gunstige factoren, door bijzondere gebeurtenissen of eigen schuld de banden zijn kwijtgeraakt, die hen aan het maatschappelijk leven verbonden. Velen zijn geregelde drankmisbruikers, velen onordelijke naturen. Een aantal zijn zwerfende misdadigers of parasiteerende bedelnaturen, ofschoon dit zeer zeker niet van de groote massa der zwerfers gezegd mag worden. Hieruit volgt, dat het een moeilijke zoo niet onmogelijke taak is velen van deze menschen in geregelde maatschappelijke verhoudingen terug te brengen, ook als ze niet antisociaal en onwillig, maar slechts wilswaak, onbekwaam of van gering aanpassingsvermogen zijn. Een groot deel zal dus — wat nog meer geldt voor de vele ouden en lichamelijk of geestelijk gebrekkigen onder hen, bij een goede inrichting van dezen tak van armenzorg langdurig of voortdurend in inrichtingen moeten verblijven. Anderen zijn onmogelijk aan een vrije inrichting te binden en ze verdwijnen, het aan hen verrichte werk afbrekend om hier of daar weer terug te keeren, na het degenererende zwerfersleven een tijdlang te hebben voortgezet.

En een derde groote moeilijkheid is deze, dat de zwerfers a priori niet naar de oorzaken van armlastigheid zijn te onderscheiden en dat, wanneer men er op den duur een oog op gekregen heeft, meestal blijkt dat allerlei oorzaken met of zonder de schuld van den betrokkene hebben samengewerkt om hem in deze conditie te brengen en dat de oorzaken vaak zoo ver in het verleden liggen, dat men ze niet meer in het nadeel van den zwerver mag doen gelden. Dientengevolge is men in de onmogelijkheid om, zooals gaarne gedaan wordt en wat, als het mogelijk was, het zwerfersvraagstuk aanmerkelijk zou vereenvoudigen, een splitsing te maken tus-

schen kwaadwillige landloopers, die behooren te worden gestraft of in een strenge werkinrichting te worden opgenomen en andere, die als arme werklozen of als slachtoffer van een hun vijandig lot goed moeten worden gesteund en opgeheven en dan wel weder tot zelfstandige burgers in de maatschappij kunnen worden gemaakt.

Het zwerversvraagstuk heeft een oude geschiedenis, maar veelal heeft daarbij nog meer dan hun belang de vraag op den voorgrond gestaan, — hetwelk ook nu nog altijd bestaat —, hoe men de maatschappij zal beveiligen tegen den last en hinder, die zij veroorzaken, de vraag der bestrijding van de bedelarij en landlooperij. Bij de vroegere ongeordende toestanden en toen de misdadigers zich nog meer op het zwerverspad begaven dan thans, moest deze zijde van de kwestie nog sterker op den voorgrond treden. Men heeft verschillende wijzen van optreden vóór en tegen de zwervers gekend. Men heeft ze vervolgd en overal verdreven. Men heeft ze teruggebracht naar hun plaats van herkomst. Men heeft ze ook zonder doel, — waarvan onze praktijk nog een overblijfsel is —, doorgezonden, weggeleid, passage verschaft, onverschillig waarheen. Men heeft ze met dwang van de straat genomen om in inrichtingen te werken of vrijwillig in strenge werkhuizen toegang gegeven. Men heeft ze voor één of enkele dagen hier en daar nachtverblijf gegeven, om ze dan weer naar een onbekende bestemming te laten vertrekken. Te onzent is ook de geheele vorige eeuw de zorg voor de zwervers als zoodanig nog van weinig betekenis geweest en heeft de gedachte van afweer van de maatschappij, zooals trouwens in de meeste landen nog voorop gestaan. Theoretisch was de humanistische gedachte die vóór de revolutie ontstaan was wel in zoover levend, dat men meende, dat degenen die uit nood bedelden en zwierven overal bij wege van de armenzorg geholpen moesten worden in zoogenaamde „Maisons de charité”. Alleen zij behoorden onder het strafrecht te vallen, die van de gelegenheid van deze armenzorg geen gebruik wilden maken. Er bestonden echter van dien aard feitelijk niet anders dan de gestichten te Ommerschans en Veenhuizen, die bij Koninklijk Besluit van 1843 verklaard waren bedelaarskolonies voor het geheele rijk te zijn en waarvan men veronderstelde, dat een ieder, die zulks wenschte, daarin kon worden opgenomen. Wel onthield de armenzorg zich niet geheel van de zwervers, want we kennen een in 1844 opgerichte Amsterdamsche Toevlucht voor behoeftigen aan de Passeerdergracht, die tot 1924 geopend is geweest en die, overigens als zoodanig gunstig bekend, behoorde tot de ouderwetsche nachtasyls, die men in groote buitenlandsche steden had en nog wel heeft. De eigenlijke charitatieve zorg begint evenwel aan het eind van de 19e eeuw, toen een beweging ontstond, waarvan de moderne toevluchten en landkolonies een uitvloeisel zijn.

Deze beweging was geïnspireerd op Engelsche en Duitse voorbeelden. Uit Engeland kwam het Leger des Heils over en stichtte toevluchten en

eene landkolonie. Daarbij stond het denkbeeld van den stichter van het Leger op den voorgrond van de zielszorg voor de verworpenen in de maatschappij. Deze begreep, dat die onder omstandigheden alleen doeltreffend kon zijn als er maatschappelijke hulp mede gepaard ging. Andere instellingen danken hun impuls aan hetgeen in Duitschland ten opzichte van de zwerverszorg gebeurd was, waar die zorg een lang tijdperk van ontwikkeling had doorgemaakt, culmineerende in de stelsels van arbeidersherbergen en zwerverswerkplaatsen en aan welker slotontwikkeling speciaal de naam van Friedrich von Bodelschwingh verbonden is. Het denkbeeld van een aaneengesloten systeem van instellingen voor zwervers, zooals in Duitschland bestond, is destijds te onzent nog niet ernstig ter sprake gekomen, waar wel heeft men getracht de doeltreffende zorg in de beste instellingen ook hier te lande in praktijk te brengen.

Er is vooruitgang in het aantal toevluchten en landkolonies. Op 1 Januari 1900 telde ik 8 toevluchten en 2 landkolonies, op 1 Januari 1910 11 toevluchten en 2 landkolonies, op 1 Januari 1920 14 toevluchten en 4 landkolonies en op 1 Januari 1930 16 toevluchten en 5 landkolonies. In zekeren zin duidt het grooter aantal landkolonies op een meer duurzame, dus betere zorg, waarbij echter niet vergeten mag worden, dat ze meestal ook dienen voor de reclasseering van misdadigers. Intusschen moet men aannemen, dat de beweging nog slechts in haar begin is, althans kan de bestaande zwerverszorg nog geenszins als voldoende beschouwd worden omdat ze in financieele draagkracht en stelselmatigheid te kort schiet, hetgeen we nog beter kunnen beoordeelen na de beschouwing van de wetgeving op de armenzorg voor de zwervers.

De armenwetgeving stelt den zwerver niet achter bij de andere armen. Ook voor hen geldt de gewone regel, dat de gemeente van het werkelijk verblijf omtrent de ondersteuning beslist. Ware de gezindheid bij de gemeenten om de zwerfende armen te helpen van denzelfden aard als die aanwezig is ten opzichte van hare ingezetenen, dan zouden er voor de hulp aan de zwervers voldoende middelen aanwezig zijn. Dit is echter niet het geval. Wanneer gezinnen dakloos worden zal in het algemeen de hand met de gemeente en de tragiek van het geval de armbesturen wel opwekken om voor het gezin een woning te zoeken, voorzoover zulks niet door volkshuisvesting geschiedt. Afzonderlijk levende personen daarentegen, die minder voor steun in aanmerking komen, zullen licht elders tevergeefs werkzoekende van hun gemeente van herkomst vervreemd raken en eenmaal vertrokken van die zijde niet veel meer kunnen verwachten. Geen enkele gemeente zal zich dan duurzaam om hun lot bekommeren, maar ze zullen zijn aangewezen op het krijgen van een nachtverblijf van één of enkele dagen op een politiebureau van de gemeente, die ze doortrekken. Dikwijls worden hun passagebiljetten gegeven, maar aangezien ze geen vooruitzichten hebben in de plaats, waarheen ze gaan,

dient deze tot armenzorg gestempelde hulp feitelijk om hen trekkende te houden. Eenmaal gerekend tot de groep der landloopers is men er eerder op bedacht zich tegen hen te beveiligen, dan hen wezenlijk te helpen en zoo zien we tal van kleine gemeenten zich beijverende om hen door de politie te laten verhinderen binnen te komen of te blijven of hen door ventersverordeningen buiten hare wallen te houden, in de overtuiging nuttig in het belang der ingezetenen en tot bestrijding van de bedelarij en landlooperij werkzaam te zijn. De nood moet al zeer hoog gestegen zijn, als de zwervers deugdelijk worden geholpen. Zijn ze ziek, dan zullen ze allicht, — voor zoo kort mogelijk —, in een ziekenhuis worden opgenomen, om dan weer opnieuw op stap te moeten gaan. Onze armenzorg-geschiedenis kent zelfs gevallen van zwervers, die ziek op het stroo lagen, terwijl men het over de betaling der ziekenhuiskosten oneens was en lieden, die in deerlijken toestand van het eene territoir naar het andere werden afgeschoven. Bij hoogen ouderdom of totale verwaarloozing, die verder zwerven onmogelijk maakt, is er slechts een enkele gemeente, die haar armenhuis voor ze openstelt en is er, behalve, zooals wij zagen, onvoldoend draagkrachtige toevluchten en landkolonies, overigens slechts nog één toevlucht voor hen, te trachten eene veroordeeling te krijgen om naar de Rijkswerkinrichting te Veenhuizen en vandaar eventueel te komen in het oudeliedenhuis van Veenhuizen.

We moeten bij dit punt stilstaan, omdat het opmerkelijk is, hoe in ons land het Rijk een tak van armenzorg, zoo goed en zoo kwaad als het gaat door de justitieele organen laat uitoefenen. De inrichting Veenhuizen is bestemd om antisociale elementen onder de zwervende en bedelende bevolking op te nemen met het doel hen tot sociale burgers te maken door het verrichten van gestagen arbeid onder dwang. In werkelijkheid blijven deze menschen, de geslepen bedriegers en parasieten van nature en gevaarlijke landloopers meestentijds buiten die inrichting, zoolang ze nog maar even kunnen voortparasiteeren en bestaat de bevolking er in groote hoofdzaak uit den gewonen zwerver, die zich uit armoede zelf bij politie of justitie heeft aangemeld om veroordeeling tot opzending door den rechter uit te lokken. En als ze hoogbejaard zijn is ook weer de eenige methode van zich ouderdomsverzorging te verschaffen, zich op de rechterlijke welwillendheid tot veroordeeling naar Veenhuizen te beroepen, om van daaruit ten slotte in het Veenhuizensche oudeliedenhuis te worden geplaatst. En ook weer in Veenhuizen of bij den rechter vóór de opzending naar Veenhuizen beginnen de officieele pogingen om den zwerver in ordelijke verhoudingen terug te brengen door de Reclasseering. Zooals gezegd is het terugbrengen in ordelijke verhoudingen van menschen, die in het maatschappelijk leven fiasco hebben geleden steeds een moeilijke zaak. Dit wordt vrij hopeloos, wanneer de betrokkenen eerst een poos het degenererende zwerversleven hebben medegemaakt en zich ten laatste voor Veenhuizen hebben moeten aanmelden, waarbij komt dat het maatschap-

pelijk opheffen van een zwerver een andere taak is dan het reclasseeren van daarvoor geschikte misdadigers. Volgens het laatste Jaarboek van den Reclasseeringsraad werd in 1931 van 157 uit Veenhuizen ontslagenen één persoon gereclasseerd, waarbij niet vermeld is of het resultaat der reclasseering blijvend geweest is.

Waar alzoo onze Armenwet met hare bepaling van de aansprakelijkheid voor ondersteunen van de gemeente van het werkelijk verblijf zoo weinig geschikt is voor de zwervers, is de vraag gerezen of de toestand niet zou kunnen verbeterd worden door het weder instellen voor hen van een domicilie van onderstand, zooals dat oudtijds algemeen bestond. De ervaring echter van landen, waar zulks nog het geval is heeft echter uitgewezen, dat dit niet baat; wat ook wel begrijpelijk is. De gemeenten van het werkelijk verblijf zullen zich ook dan voor den haar vreemden persoon niet ernstig interesseeren en niet afwijken van de gewoonte om de zaak met een kleinigheid af te doen, die de moeite der terugvordering niet waard zou zijn. Voor deze menschen, voor wie een bepaalde gemeente geen beteekenis meer heeft, kan alleen een centrale rijksbemoeiing baten en wegens hun speciaal karakter vooralsnog slechts eene, waarbij gebruik gemaakt wordt van de diensten van de instellingen, die in het bijzonder op de hulpverleening zijn aangewezen en welker werk ik hier nog nader zal schetsen.

Boven deelde ik reeds een en ander omtrent de instellingen mede. Men kan hare werkzaamheden in twee functies onderscheiden, die van de kortstondige zorg, het verschaffen van nachtverblijven gedurende één of weinige dagen met de daarbij behorende voedselverstreking en de langduriger verzorging, die plaats heeft in de internaten der instellingen of landkolonies. Bij die langere verpleging behoort werkverschaffing aanwezig te zijn voor degenen, die daartoe in staat zijn, hetgeen ook geenszins bij de korte verzorging moet uitgesloten zijn. Zoo ook de geestelijke en zedelijke beïnvloeding en het trachten de betrokkenen in de geordende maatschappij terug te voeren. Hoe moeilijk dit is, stipte ik ook reeds aan en daaruit volgt, dat er groote behoefte is aan langduriger verpleging, te meer omdat er zeer vele ouden en lichamelijk- of geestelijk definitief onvolwaardige personen onder zijn, die altijd verzorgd zullen moeten blijven. Een groot aantal plaatsen wordt bovendien ingenomen door de te reclasseeren personen, voor welke wel rijkssteun wordt verleend, en die daarom een voorsprong hebben boven anderen, ook als ze meer behoefte aan de verzorging hebben. Ook in verband met de dringende kostenkwestie is de instelling genoodzaakt meer dan uit armenzorgoogpunt gewenscht is te letten op de vakbekwaamheid van hen die zich aanmelden. Eene zaak compenseert de groote behoefte aan plaatsen eenigszins, het feit, dat vele zwervers door hun ongedurigheid, vrijheidsliefde of omdat ze in de instellingen den drank moeten missen, zich niet lang laten binden. Verre van

de betrokkenen zoo spoedig mogelijk in de maatschappij te plaatsen is het dan ook volgens de nieuwere inzichten een hoofdtaak te trachten ze aan de instellingen te binden en voor terugval te behoeden.

Ook in dit opzicht is de zwerverszorg nog in een beginstadium, dat de instellingen nog niet overal geregeld over het land verspreid zijn en hare werkzaamheid niet gecombineerd is. Daardoor zal een zwerver, die door eene instelling tijdelijk geholpen is en de instelling verlaat, aanstonds weder bij een andere instelling elders aankomen, die niets van zijn precedentes weet en er ook niet mee bekend wordt. Het is begrijpelijk, dat de controle op zulke personen, die deze zoo bij uitstek noodig hebben, te loor gaat en dat die alleen mogelijk is bij een onderling verband der verspreide instellingen. En waar de zwervers gewoonlijk door het geheele land zwerfen, kan van een behoorlijke zorg alleen sprake zijn bij een algemeene over het land verspreide organisatie der steunende lichamen en die door rijkssubsidie voor dit doel voldoende draagkrachtig gemaakt zijn. Een en ander was onderwerp van studie in de vergaderingen der Nederlandsche Vereeniging van Armenzorg en Weldadigheid in den laatsten tijd.

Zooals bekend is de bedelarij een bij zwervers veel voorkomend middel om in het onderhoud te voorzien en vooral de vermomde bedelarij, het venten met zeer onbelangrijke koopwaar. Hierbij moet men bij de beoordeling weer de noodige omzichtigheid gebruiken, daar de man, die in het ongeluk verkeert, zeer goed nog als koopwaar beschouwen kan wat objectief dit karakter ten eenenmale mist. Op het eigenlijke bedelen zijn lang niet alle zwervers aangelegd. De zwerver-bedelaar is dus een bepaalde soort zwerver met een in het algemeen minder gunstige mentaliteit. Daarnaast kent men den bedelaar met vast verblijf en de hulpverlening aan dezen is een afzonderlijk probleem, waarbij de moeilijkheid van de wisselende woonplaats zich niet voordoet. Hij is daarentegen wel als regel in gezinsverband. Bij hem is de degeneratie meestal nog ernstiger. Oppervlakkig beschouwd behooren deze menschen in het geheel geen object van armenzorg te zijn en schijnt het absurd om lieden te ondersteunen, die zichzelf reeds op onrechtmatige wijze helpen door in ledigheid te leven op kosten van de produceerende burgerij en te meer, wanneer ze bedeltrucs met zekere vakkundigheid en raffinement toepassen. De gebruikelijke redeneering bij de toepassing der armenzorg, dat iemand bedelt en daarom niet waard is gesteund te worden, is dus alleszins verklaarbaar. Wanneer men er toch wel toe komt om ze als object van armenzorg te beschouwen, is het omdat er vele bedelaars zijn, die, wat hun voorgeschiedenis moge zijn, op het oogenblik dat ze ons bezighouden, zoozeer vervallen zijn, dat er voor hen nimmer meer kans is om als werkkracht geplaatst te worden. Het heeft geen zin en zou noodeloos hard zijn hen, als ze overigens van goeden wille zijn, onder deze omstandigheden naar Veenhuizen te zenden, waar men ze door hun lichamelijke of geestelijke

onvolwaardigheid toch niet geschikt kan maken om hun kost te verdienen. Het komt er dus op aan om die bedelaars voor de keus te stellen om werk of ondersteuning aan te nemen en met bedelen te eindigen of anders te kunnen vreezen, dat de op het geval opmerkelijk gemaakte Officier van Justitie de opzending naar Veenhuizen zal requireeren. Aldus is de gemeente Amsterdam de laatste jaren met succes te werk gegaan.

Mr. J. P. H. KROON.

LITERATUUR.

De Nederlandsche literatuur over de armenzorg voor zwervers is nog zeer gering. Ik verwijs naar:

J. Bierens de Haan, De Nederlandsche strafbepalingen tegen bedelarij en landlooperij; diss. 1895. — H. T. de Graaf, Karakter en behandeling van veroordeelden wegens landlooperij en bedelarij. 1914. — O. J. Cluysenaer, G. H. Honing en J. P. H. Kroon, Voorkomen en bestrijden van bedelarij en landlooperij; prae-adviezen. 1930. Beraadslaging. 1930. — (Geschriften Ned. ver. v. armenzorg en weldadigheid No. 50 en 51.)

INSTELLINGEN.

Vereeniging „Hulp voor Onbehuisden”, met inrichtingen te Amsterdam	Blz. B	43
Vereeniging „Tehuis voor Onbehuisden”, met inrichting te 's-Gravenhage	Blz. B	40
Stichting „De Metropool”, philanthropische spijskokerij en Volkskosthuis te 's-Gravenhage	Blz. B	41
Vereeniging Toevlucht voor Behoeftigen „Hofje van Sas”, met inrichting te 's-Gravenhage	Blz. B	41
Vereeniging „Werkloozenzorg”, met inrichting te 's-Gravenhage	Blz. B	40
Vereeniging „Tehuis voor Dakloozen”, met inrichting te Groningen	Blz. B	41
Vereeniging Leeuwarder Tehuis voor Dakloozen „Practische Hulp”, met inrichting te Leeuwarden	Blz. B	41
Instelling „Gasthuis- en Passantarme”, met inrichting te Roosendaal	Blz. B	140
Stichting „Het Leger des Heils” met nachtasyls te Arnhem, 's-Gravenhage en Utrecht met industriële inrichtingen voor mannen te Amsterdam, Arnhem, 's-Gravenhage, Haarlem, Rotterdam en Utrecht met toevluchten voor vrouwen en kinderen te Amsterdam, 's-Gravenhage, Groningen, Rotterdam en Utrecht met landkolonie te Lunteren	Blz. B	77

Vereeniging Nederlandsche Centrale voor praktische werkverruiming en hulpverlening, met tehuizen te Groesbeek, Ellecom en Berg en Dal	Blz. B	39
Vereeniging „Nederlandsche Landkolonisatie en Inwen- dige Zending”	Blz. B	40
Vereeniging „Het Hoogeland”, met landbouwkolonies te Beekbergen, Opende (Gr.) en Vries (Dr.)	Blz. B	40
Christelijke Vereeniging „Welkom” met inrichting te Arnhem	Blz. B	65
Vereeniging „Luctor et Emergo”, met inrichting te Nij- megen	Blz. B	41
Vereeniging Liefdewerk Oud Papier	Blz. B	142
Maatschappij van Weldadigheid, met kolonies te Frede- riksoord	Blz. B	32
Ten behoeve van personen, die door neiging tot zwerven in aanraking dreigen te komen met den Strafrechter, is opgericht de		
Van Ouwenallerstichting	Blz. B	41
Ten behoeve van woonwagenbewoners:		
Federatie van R.K. diocesane bonden van het R.K. liefde- werk ten bate van kermisreizigers en bewoners van woonwagens en woonschepen	Blz. B	153